

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

IM ./ riksåklagaren ang. osann försäkran, grovt brott

(Hovrättens för Västra Sverige dom den 24 april 2020 i mål B 1646-20)

Högsta domstolen, som med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningen meddelat prövningstillstånd i fråga om rubricering och påföljd, har förelagt mig att svara skriftligen på IM:s överklagande. Jag vill anföra följande.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom.

Bakgrund

IM har åtalats för osann försäkran, grovt brott, för att han vid genomförandet av högskoleprovet har undertecknat en försäkran på heder och samvete om att lämna provsvar utan att använda otillåtna hjälpmedel eller att på annat sätt vilseleda. Den skriftligt lämnade uppgiften var enligt gärningspåståendet osann eftersom IM vid genomförandet av högskoleprovet använt otillåtna hjälpmedel. Åtgärden innebar enligt gärningspåståendet fara i bevishänseende.

Brottet ska enligt åtalet bedömas som grovt brott eftersom IM använt avancerade tekniska hjälpmedel under provet, åtgärderna är förslagna och i sammanhanget systemhotande, brottet utgjort en del i en brottslighet som utövats i organiserad form och på grund av oriktighetens betydelse dvs. att det oriktiga provresultatet påverkar antagningssystemet till högskolan samt hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan.

IM har förnekat gärningen.

Tingsrätten och hovrätten dömde IM för osann försäkran, grovt brott, till villkorlig dom med 50 dagsböter om 50 kronor.

I frågan om rubricering angav tingsrätten följande.

Åklagaren har gjort gällande att gärningen ska bedömas som grovt brott på grund av den osanna uppgiftens betydelse och eftersom den har ingått som ett led i en organiserad verksamhet som har varit förslagen och systemhotande. Hon har poängterat att sådant fusk som det nu är fråga om leder till att den fuskande blir antagen till en utbildning på bekostnad av någon annan sökande

som rätteligen borde ha kommit i fråga för utbildningsplatsen samt att hela systemet med högskoleprovet hotats av fuskverksamheten.

Det framgår av utredningen att den bakomliggande brottsligheten har varit organiserad. [IM] har understött verksamheten genom att utnyttja tjänsten, men i övrigt inte haft någon roll i brottsligheten. Tingsrätten konstaterar att enbart det faktum att [IM] utnyttjat tjänsten inte är tillräckligt för att anse att det brott som han har gjort sig skyldig till har ingått som ett led i en organiserad verksamhet.

Tingsrätten konstaterar vidare att det är styrkt att [IM] har använt avancerade tekniska hjälpmedel. Tingsrätten delar åklagarens uppfattning om att åtgärderna varit förslagna och i sammanhanget systemhotande eftersom provresultatet har stor betydelse och det oriktiga resultatet i det här fallet har inneburit att [IM] upptagit en utbildningsplats som rätteligen skulle ha erbjudits någon annan.

Liknande fall av osann försäkran i samband med högskoleprovet har prövats i hovrätterna (se exempelvis Svea hovrätts domar den 25 juni 2019 i mål B 1418-19, den 23 juli 2019 i mål B 3702-19 och i mål B 3409-19 samt den 13 december 2019 i mål B 3458-19). Brotten har i dessa fall inte bedömts som grova. I det senaste hovrättsavgörandet (se Svea hovrätts dom den 21 januari 2020 i mål B 2351-19) har brottet emellertid bedömts som grovt och tingsrätten delar denna uppfattning.

I påföljdsfrågan uttalade tingsrätten att påföljden, då det saknas särskild anledning att befara att IM gör sig skyldig till fortsatt brottslig verksamhet, kan stanna vid villkorlig dom i förening med böter.

Hovrätten anslöt sig i sin dom till de bedömningar som tingsrätten hade gjort och fastställde domen.

Överklagandet

IM har överklagat hovrättens dom och, i frågan om rubricering och påföljd, yrkat att Högsta domstolen ska rubricera gärningen som osann försäkran, brott av normalgraden, och därmed även sätta ned den ådömda påföljden.

Han har som grund för sitt överklagande angett följande.

Varken lagtexten eller lagmotiven ger någon ledning i frågan om vilka omständigheter som ska beaktas vid grovt brott. Inte heller finns någon praxis från Högsta domstolen. Svea och Göta hovrätt har i olika avgöranden funnit att fusk vid högskoleprovet varit systemhotande men kommit till olika slut i frågan om detta innebär att gärningen ska rubriceras som grov eller ej. I Svea hovrätts avgöranden B 3702-19 och B 3409-19 har gärningarna bedömts som brott av normalgraden mot bakgrund av att de tilltalade endast nyttjat tjänsten och på inget vis varit del av, eller haft insyn, i den organiserade verksamheten bakom fusk. Att fusk varit systemhotande ansågs inte försvårande. I Svea hovrätts avgörande B 2351-19 och i Göta hovrätts avgörande B 3332-19 har gärningarna bedömts som grovt brott oaktat att de tilltalade endast nyttjat tjänsten och inte heller i dessa mål varit en del av, eller haft insyn, i den organiserade verksamheten bakom fusk.

Mot bakgrund av ovanstående finns enligt överklagandet anledning för Högsta domstolen att meddela prövningstillstånd till vägledning av rättstillämpningen.

Grunderna för min inställning

Den rättsliga regleringen av osann försäkran

Den som på annat sätt än muntligen lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, när uppgiften enligt lag eller annan författning lämnas på heder och samvete eller under annan liknande försäkran och om åtgärden innebär fara i bevishänseende, döms för osann försäkran till böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt döms till fängelse i högst två år. (15 kap. 10 § brottsbalken.)

Några s.k. kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt finns inte i straffbestämmelsen. Inte heller lagmotiven ger någon ledning i den frågan. Frågan har behandlats endast mycket kortfattat i litteraturen. Betydelsen av såväl urkunden som oriktigheten i försäkran har lyfts fram (se Ulväng m.fl., *Brotten mot allmänheten och staten*, 2:a uppl., s. 168).

Allmänt gäller vid bestämmandet av ett brotts svårhetsgrad att bedömningen ska göras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet.

Praxis

Hovrätterna har prövat ett flertal i förhållande till det nu aktuella målet likartade fall som avser osann försäkran i samband med genomförande av högskoleprovet.

Svea hovrätts dom den 25 juni 2019 i mål B 1418-19

Hovrätten dömde för brott av normalgraden och anförde följande i rubriceringsfrågan.

Straffskalan för osann försäkran är böter eller fängelse i högst sex månader. För grovt brott är stadgat fängelse i högst två år. Lagtexten ger inga exempel på vilka omständigheter som ska beaktas vid gradindelningen. Inte heller lagmotiven ger någon ledning i frågan och vägledande praxis från Högsta domstolen saknas. Frågan har endast kortfattat behandlats i doktrin. Där anges att vid bedömningen av vad som utgör grovt brott ska betydelsen av såväl urkunden som oriktigheten i försäkran beaktas (Ulväng m.fl., *Brotten mot allmänheten och staten*, 2014, s. 168).

Allmänt gäller vid bestämmandet av brottets svårighetsgrad att det ska göras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Omständigheter som anknyter till de rekvisit som anges i straffbestämmelsen bildar här utgångspunkten. Särskilt när lagtexten, som i detta fall, inte anger några kriterier för gränsdragningen mellan olika grader av ett brott är det inte uteslutet att redan vid gradindelningen väga in faktorer som annars främst påverkar straffvärdet och som saknar direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet. (Se t.ex. NJA 2018 s. 378 och NJA 2017 s. 531.)

Av praxis framgår det också att gärningspersonens avsikter och motiv kan tillmätas betydelse vid gradindelningen av ett brott. Detta gäller t.ex. inte sällan vid s.k. instrumentella brott, dvs. brottsliga handlingar som begås i syfte att uppnå ett längre bort liggande mål. Samtidigt måste

det krävas att det har funnits en konkret fara för den åsyftade händelseutvecklingen samt att denna fara har varit subjektivt täckt i tillräcklig utsträckning. (Se NJA 2016 s. 95 p. 13.)

Tingsrätten har bedömt att det organiserade fusk som förekommit, med avancerad utrustning som hjälp, har varit förslaget och systemhotande men kommit fram till att detta inte är tillräckligt för att brottet ska bedömas som grovt. Utredningen visar att den utrustning som [SS] har införskaffat för att fuska har varit svår att upptäcka, att de otillåtna hjälpmedlen har tillhandahållits av personer som haft en verksamhet som har bedrivits i en organiserad form och att [SS] måste ha förstått detta. [SS] kan dock enligt hovrättens mening inte anses ha haft del i den organiserade verksamheten på annat sätt än att hon har utnyttjat dess tjänster. Detta är inte tillräckligt för att anse att det brott som [SS] har gjort sig skyldig till har ingått som ett led i en organiserad verksamhet. Huruvida verksamheten som sådan har varit förslagen och systemhotande saknar därmed betydelse för [SS:s] ansvar. Inte heller det faktum att [SS:s] hjälpmedel har varit svåra att upptäcka medför att gärningen ska rubriceras som grovt brott.

Som framgår ovan har åklagaren i hovrätten även gjort gällande att de oriktiga provresultaten i sig är systemhotande då de påverkar antagningssystemet till högskolan och hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan. Det står klart att [SS:s] motiv med att använda de otillåtna hjälpmedlen inte kan ha varit något annat än att uppnå ett högre provresultat än hon skulle ha uppnått om hon inte hade använt dessa. Det framgår emellertid inte av utredningen vad hennes oriktiga provresultat faktiskt har lett till eller skulle ha kunnat leda till. Även om utredningen visar att fusk vid högskoleprovet är ett utbrett problem som kan antas påverka antagningssystemet till högskolan och i förekommande fall hindra eller minska möjligheten för andra att komma in på högskolan, har det inte framkommit att just [SS:s] brott har fått nämnda verkningar.

Mot bakgrund av det som nu sagts instämmer hovrätten i tingsrättens slutsats att gärningen inte ska bedömas som grovt brott utan som brott av normalgraden.

Svea hovrätts dom den 23 juli 2019 i mål B 3702-19

Hovrätten gjorde inte några andra bedömningar än de som tingsrätten hade gjort i rubriceringsfrågan utan fastställde tingsrättens dom som avsåg brott av normalgraden.

Tingsrätten hade tidigare anfört att ingenting hade framkommit som tydde på att den tilltalade hade ingått i eller haft närmare kännedom om den krets av personer som hade bistått honom vid provet. Hans agerande kunde alltså enligt tingsrättens bedömning inte sägas ha utgjort ett led i en organiserad verksamhet. Däremot hade tingsrätten, anfördes det, större förståelse för åklagarens påstående om den oriktiga uppgiftens betydelse, och uttalat att det är lätt att inse att sådant fusk som det var fråga om direkt drabbar andra sökande till utbildningar. Å andra sidan kunde enligt tingsrätten sådana följder knappast sägas vara typiska endast vid denna typ av osann försäkran utan blir rimligen ofta även följden vid andra typer av fusk. Således leder rimligen, sade tingsrätten, t.ex. bidragsfusk genom osann försäkran i förlängningen till negativa konsekvenser för andra bidragssökande även om de direkt drabbade inte lika enkelt kan identifieras. I avsaknad av närmare anvisningar från lagstiftarens sida i fråga om vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid rubriceringen av det nu aktuella brottet ansåg tingsrätten att omständigheterna i målet sammantagna inte var sådana att gärningen skulle bedömas som ett grovt brott.

Skiljaktig mening i hovrätten

Referenten i hovrätten var skiljaktig i rubriceringsfrågan i och anförde följande.

När det gäller frågan om brottet ska bedömas som grovt har åklagaren för det första gjort gällande att gärningen varit systemhotande. Gärningen [kan] emellertid enligt min uppfattning inte ses som mer systemhotande än vad som gäller generellt för brottstypen ifråga. Denna omständighet talar därför inte för att brottet ska bedömas som grovt.

Åklagaren har vidare påstått att brottet ingått som ett led i organiserad och förslagen verksamhet. I denna del delar jag inte tingsrättens bedömning att [BB:s] agerande inte kan sägas ha utgjort ett led i en organiserad verksamhet. Även om han inte var en av dem som anordnade fusk tjänsten måste det ha stått klart för honom att han utnyttjade – och därmed finansierade – en tekniskt avancerad, organiserad och mycket förslagen verksamhet. Dessa omständigheter talar för att brottet ska bedömas som grovt.

Åklagaren har slutligen gjort gällande att brottet ska bedömas som grovt eftersom det hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan. Det är uppenbart att syftet med [BB:s] agerande i förlängningen var att komma in på en högskoleutbildning som han inte hade rätt att komma in på och därmed tränga undan en annan sökande. Agerandet skulle således få till följd att en person som hade rätt att komma in på en viss utbildning inte skulle få göra det. Detta får betraktas som ett påtagligt men som är betydligt allvarigare än t.ex. den skada som skattebetalarna som kollektiv lider genom enklare bidragsbrott och liknande brottslighet. Dessa förhållanden talar med styrka för att brottet bör rubriceras som åklagaren gjort gällande.

Av det ovan anförda framgår att det finns flera omständigheter som talar för att brottet bör bedömas som grovt. Vid denna bedömning (särskilt i avsaknad av vägledande praxis och förarbetsuttalanden) bör vidare beaktas kravet på att rättssystemet är sammanhängande i den bemärkelsen att lika straffvärda gärningar bestraffas lika (jfr Asp m.fl., *Kriminalrättens grunder*, 2:a uppl., s. 51). Straffskalan för osann försäkran av normalgraden – böter eller fängelse i högst sex månader – motsvarar straffskalan för bl.a. ringa narkotikabrott, ringa bedrägeri och ringa mened. Straffvärdet för dessa typer av brott ligger normalt på bötesnivå. [BB:s] gärning är enligt min mening betydligt mera straffvärd. Den straffskala som gäller för osann försäkran, grovt brott – fängelse i högst två år – är bättre anpassad för gärningar som den nu aktuella. Jag anser därför att brottet bör bedömas som grovt.

I *Svea hovrätts dom den 23 juli 2019 mål B 3409-19* kom hovrätten till samma slutsats i fråga om rubricering med angivande av i huvudsak likalydande skäl och med en likartad skiljaktig mening som i mål B 3702-19 (samma sats i båda målen).

Svea hovrätts dom den 13 december 2019 i mål B 3458-19

Hovrätten gjorde inte några andra bedömningar än de som tingsrätten hade gjort i rubriceringsfrågan utan fastställde tingsrättens dom som avsåg brott av normalgraden.

Tingsrätten hade tidigare i sin dom anført motsvarande skäl för sin bedömning av rubriceringsfrågan som tingsrätten anført i de mål som prövades i Svea hovrätts domar den 23 juli 2019 i mål B 3409-19 och B 3702-19 (enligt ovan).

Svea hovrätts dom den 21 januari 2020 i mål B 2351-19

Hovrätten dömde för grovt brott och angav följande skäl.

Straffskalan för osann försäkran är böter eller fängelse i högst sex månader. För grovt brott är föreskrivet fängelse i högst två år. Lagtexten ger inga exempel på vilka omständigheter som ska beaktas vid gradindelningen. Inte heller lagmotiven ger någon ledning i frågan. Den har endast kortfattat behandlats i litteraturen. Utgångspunkten har ansetts vara betydelsen av såväl urkunden som oriktigheten i försäkran (se Ulväng m.fl., *Brotten mot allmänheten och staten*, 2:a uppl., s. 168).

Allmänt gäller vid bestämmandet av ett brotts svårhetsgrad att det ska göras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Särskilt när lagtexten, som i detta fall, inte anger några kriterier måste faktorer som annars främst påverkar straffvärdet beaktas (se t.ex. NJA 2018 s. 378 och NJA 2017 s. 531).

Som tingsrätten har funnit har det inte framkommit något som talar för att [SP] har gjort något annat än att utnyttja en fusk tjänst. Hennes handlande kan därmed inte ses som ett led i en organiserad verksamhet. Åklagaren har även anfört att det vid brottets rubricering ska beaktas att de oriktiga provresultaten i sig är systemhotande då de påverkar antagningssystemet till högskolan och hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan. Hovrätten instämmer i detta. Som har framgått av utredningen i målet utgör högskoleprovet en viktig del av antagningsförfarandet till den högre utbildningen i Sverige. Den osanna uppgiften som gärningsmannen lämnar kan således leda till att denne kommer i åtnjutande av en i många fall kostnadsfri och skattefinansierad utbildning som han eller hon annars inte hade haft tillträde till. Eftersom flertalet utbildningar söks i konkurrens med andra får den osanna uppgiften typiskt sett till följd att en annan, rättmätig, sökande utestängs från utbildningen. Vidare måste beaktas att det är fråga om ett mycket förslaget sätt att fuska som är svårt att upptäcka. Enligt hovrättens bedömning finns det därför anledning att se allvarligt på det osanna intygande som [SP] har gjort sig skyldig till. Vid en sammantagen bedömning är omständigheterna så försvarande att brottet ska bedömas som grovt.

Göta hovrätts dom den 13 mars 2020 i mål B 3332-19

Hovrätten fastställde tingsrättens dom och dömde för grovt brott.

Tingsrätten hade tidigare som skäl för att bedöma gärningen som grovt brott anfört följande.

I målet är ostridigt att [AS] har använt avancerade tekniska hjälpmedel under provet för att uppnå resultatet 1,8. Åtgärden att fuska genom att betala en summa för de tekniska hjälpmedlen har varit mycket förslagen. Åklagaren har även gjort gällande att gärningen är att bedöma som grovt då åtgärderna varit systemhotande samt på grund av oriktighetens betydelse, dvs. att det oriktiga provresultatet påverkar antagningssystemet till högskolan samt hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan. Högskoleprovet fyller en viktig funktion som urvalsinstrument vid tillträde till högre utbildningar och provet har en central betydelse för många personer när det gäller möjligheten att påbörja en utbildning. I [AS:S] fall har det rört sig om tillträde till en attraktiv och prestigefylld utbildning där konkurrensen om platserna är mycket hård. Hans agerande har medfört att någon annans möjlighet att ta sig in på läkarlinjen i Örebro kullkastats. Brottet framstår mot denna bakgrund som särskilt allvarligt.

Åklagaren har även gjort gällande att [AS:s] brott utgjort en del i en brottslighet som utövats i organiserad form. Tingsrätten delar inte den uppfattningen då [AS] inte varit del i något nätverk som samverkat för att begå brott utan istället varit en person som köpt en fusk tjänst. Mot bakgrund av vad som anförts ovan rörande användandet av avancerade tekniska hjälpmedel,

förslagenhet, systemhotande och oriktighetens betydelse är brottet, vid en samlad bedömning, att rubricera som grovt.

Hovrätten angav följande i rubriceringsfrågan.

Som tingsrätten har berört ger varken lagtext eller förarbeten någon närmare vägledning om vilka omständigheter som ska beaktas vid gradindelningen. Praxis från Högsta domstolen saknas. Det har i doktrinen gjorts gällande att betydelsen av såväl urkunden som oriktigheten i försäkran ska beaktas vid rubriceringsfrågan (Ulväng m.fl., Brotten mot allmänheten och staten, 2014, s. 168).

Vid bedömningen av till vilken svårhetsgrad ett visst brott är att hänföra ska samtliga omständigheter vid brottet beaktas. När lagtexten, som i detta fall, inte anger några kvalificerande omständigheter kan faktorer som annars främst påverkar straffvärdet beaktas (se t.ex. rättsfallet NJA 2018 s. 378 p. 15 och 16). Vid bedömningen kan således beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter och motiv som han eller hon har haft. Normalt gäller att omständigheter av mera objektivt slag tillmäts större betydelse vid gradindelningen än gärningsmannens avsikter och motiv. Vid s.k. instrumentella brott, dvs. brottsliga handlingar som begås i syfte att uppnå ett längre bort liggande mål, kan dock gärningsmannens avsikter ges en betydande inverkan även vid bedömningen av brottets svårhetsgrad. Detta förutsätter dock att det funnits en konkret fara för den åsyftade händelseutvecklingen (jfr rättsfallet NJA 2016 s. 95 p. 13). Utifrån ovan nämnda utgångspunkter anser även hovrätten, på av tingsrätten anförda skäl, att brottet är att bedöma som osann försäkran, grovt brott. (Jfr även Svea hovrätts dom 2020-01-21 i mål B 2351-19.)

Min bedömning

Frågan om ett brotts svårhetsgrad ska avgöras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. När lagtexten, som i detta fall, inte anger några kriterier för bedömningen av svårhetsgrad måste faktorer som annars främst påverkar straffvärdet beaktas (jfr. NJA 2018 s. 378).

I enlighet med vad tingsrätten och hovrätten har funnit har IM utnyttjat en tjänst för otillåtna hjälpmedel, dvs. en ”fusktjänst”.

Det har inte framkommit att IM har haft någon roll i den organiserade brottsligheten som den verksamhet som erbjuder fusktjänsten utgör. Genom att, medveten om verksamhetens upplägg och innebörd, utnyttja tjänsten har han emellertid finansierat och i den meningen understött brottsligheten.

I frågan om hur brottet ska rubriceras ska det beaktas att den försäkran som IM lämnat utgör en grundläggande del av det urvalssystem för antagning till högskolan som högskoleprovet är avsett att fungera som. Att försäkran är sann har alltså betydelse för att själva systemet ska fungera.

Den osanna försäkran leder till oriktiga provresultat som i sig är systemhotande då de påverkar antagningssystemet och hindrar eller minskar möjligheten för andra att komma in på högskolan. Oriktigheten i försäkran kan leda till att IM blir antagen till en utbildning på bekostnad av någon annan sökande som

rätteligen borde ha kommit i fråga för platsen. Det urvalssystem som högskoleprovet är avsett att vara sätts därmed ur spel.

Syftet med IM:s osanna försäkran har också varit att kringgå det etablerade systemet för urval på bekostnad av andra personer som sökte samma utbildningsplats. Motivet bör beaktas som en försvårande omständighet.

Det bör vid bedömningen vidare beaktas att IM:s agerande utgör ett förslaget sätt att fuska som är svårt att upptäcka. Att fuska genom att betala för tillgång till avancerade tekniska hjälpmedel som han sedan har använt vid provet visar på en sådan förslagenhet som ytterligare talar för att brottet bör bedömas som grovt.

Vid en helhetsbedömning är omständigheterna enligt min uppfattning sådana att den osanna försäkran som IM har gjort sig skyldig till ska, på det sätt som tingsrätten och hovrätten har funnit, bedömas som grovt brott.

Jag gör inte någon annan bedömning än den som tingsrätten och hovrätten har gjort när det gäller straffmätning och påföljdsval.

Bevisuppgift och handläggning

Målet kan enligt min bedömning avgöras på handlingarna. Jag åberopar inte någon bevisning.

Petra Lundh

Eva Bloch

Kopia till:

Utvecklingscentrum.

Göteborgs åklagarkammare (AM-72138-19)

Assistentåklagare Hanne Kirnö.